

THE CONTRIBUTION OF THE INDUSTRIALISTS OF THE UZBEKISTAN SSR TO THE VICTORY DURING THE SECOND WORLD WAR

Yakub Yusupovich Kenjaev

Lecturer

Karshi University of Innovative Education

Karshi, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: “Barbarossa”, “lightning speed war”, People's Commissariat for Food, decision “On the training of railway specialists and improvement of labor skills among women”, “On March 8 - International Women's Day”, Uzbekistan SSR Textil People's Commissariat of Industry.

Abstract: This article aims to shed light on the contribution of the industrialists of the Uzbekistan SSR to victory during the Second World War and to reveal the importance of their unprecedented heroism for the motherland.

Received: 15.12.23

Accepted: 17.12.23

Published: 19.12.23

ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОН ССР САНАОТЧИЛАРИНИНГ ҒАЛАБАГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ

Якуб Юсупович Кенжаев

Ўқитувчи

Қариш Иновацион таълим университети

Қариш, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: “Барбаросса”, “яшин тезлигидаги уруш”, Озиқ-овқат Халқ Комиссарлиги, “Хотин-қизлар орасида темир йўл мутахассисларини тайёрлаш ва меҳнат кўникмаларини ошириш тўғрисида”ги, “8 март – халқаро хотин-қизлар куни ҳақида”ги қарори, Ўзбекистон ССР Текстиль саноати Халқ Комиссарлиги.

Аннотация: Ушбу мақола Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон ССР саноатчиларининг ғалабага қўшган ҳиссасини ёритиб бериш ҳамда уларнинг ватан учун мисли кўрилмаган қаҳрамонликларининг аҳамиятини очиб беришга қаратилган.

ВКЛАД ХУДОЖНИКОВ УЗБЕКСКОЙ ССР В ПОБЕДУ В ВОВ

Якуб Юсуфович Кенжаев

преподаватель

Каришинский университет Инновационного образования

Кариши, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: «Барбаросса», Наркомпрод, «молниеносная война», Наркомпрод, Постановление «О подготовке железнодорожных специалистов и повышении трудовых навыков женщин», «8 марта – Международный женский день», Наркомат промышленности Узбекской ССР Текстиль

Аннотация: Цель данной статьи - пролить свет на вклад промышленников Узбекской ССР в победу во Второй мировой войне и раскрыть значение их беспримерного героизма для Родины.

КИРИШ

Фашистлар Германияси 1941 йил ёзида, 22 июн якшанба куни тонготардида хужум қилмаслик тўғрисидаги 1939 йил 23 августдаги шартнома шартларини бузиб, Совет Иттифоқи худудига бостириб кирди. СССР халқлари, шу жумладан, Ўзбекистон халқлари учун ҳам оғир-синовли давр, яъни, уларнинг немис-фашист босқинчиларига қарши кураши даври бошланди.

Гитлерчиларнинг Шарққа доир ҳарбий муддаоларини ўзида гавдалантирган “Барбаросса” режасига “яшин тезлигидаги уруш” ғояси асос бўлган эди. Совет Иттифоқини оз фурсат ичида, қисқа муддатли компания жараёнида мағлуб қилиш ва урушни 1941 йил кузида тамомлаш режалаштирилган эди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Совет давлати худудига кўчган иккинчи жаҳон уруши СССРда яшаб турган барча миллат ва элат вакилларининг халқ хўжалигини ривожлантириш йўлидаги тинч меҳнатини, капитал маблағларидан фойдаланишдаги хохиш-истакларини, саноат ишлаб чиқариши тармоқларини ривожлантиришдаги уринишларини, саноат тузилиши соҳасидаги олдинга интилишларни ўзгартириб юборди.

Уруш мамлакат иқтисодиёти олдида ғоят мураккаб вазифаларни қўйди ва халқ хўжалигини тубдан қайта қуриб, уруш шароитига мослаштириш талаб қилинди. Бутун мамлакатнинг фронт орқасидаги барча районларида бўлганидек, Ўзбекистонда ҳам уруш йилларида такрор ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусияти эвакуация қилинган корхоналарни тезда жойлаштириб, ишга тушириб юборишга эришиш ва ишлаб турган корхоналарни мамлакат мудофаси учун зарур бўлган маҳсулот ишлаб чиқарадиган қилиб қайта қуришдан иборат эди.

1941 йил 30 июнда қабул қилинган “1941 йил учинчи чорагида халқ хўжалини умумий сафарбар этиш режаси”да асосан мамлакатда тинч даврга қарананда қурол-аслаҳа ишлаб чиқаришни 26 фоизга ошириш белгилаб берилди[1]. Темир йўлларда ҳарбий юklar, кўмир, ёқилғи, металллар ва ғалладан ташқари бошқа юklarни ташиш ҳажми қисқартирилди. Режада бошқа чора-тадбирлар ҳам белгиланган бўлиб, бироқ кейинги воқеалар ривожини кўрилган тадбирларнинг етари эмаслигини кўрсатиб қўйди.

Юқорида ишлаб чиқилган режалар марказлашган нуқтаиназардан тузилган бўлиб, Ўзбекистоннинг реал иқтисодий имкониятларини ҳисобга олмаган ҳолда ишлаб чиқилган эди. Шунинг учун ҳам баъзи саноат соҳаларини ҳисобга олмаганда, бу режа бажарилмади. Ишлаб чиқаришнинг кўпгина соҳаларида 1942 йил ўсиш режалари бажарилмади, аксинча 1941 йил даражасига ҳам ета олмади. Бу ҳолатни ҳарбий ишлаб чиқаришга боғлиқ бўлмаган деярли барча саноат соҳаларида кузатиш мумкин. Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган ялни давлат саноати ҳажми (иттифоқ тасаруфидаги саноат тармоқларидан ташқари) 1941 йилда 1291, млн. рубль бўлган бўлса, 1942 йилга келиб бу кўрсаткич 931,9 млн. рубльни ташкил этди[2].

Айниқса бу пасайиш оғир саноат билан боғлиқ бўлмаган саноат соҳаларида яққол намоён бўлди. Жумладан, Ўзбекистон ССР Текстиль саноати Халқ Комиссарлигига қарашли тармоқда саноат ҳажми 1941 йилда 686,6 млн. рубльдан 1942 йилда 441,9 млн. рубльга тушиб қолди. Шунингдек, кўрсатилган давр оралиғида Ўзбекистон ССР Енгил саноат Халқ Комиссарлигида ялни саноат маҳсулотнинг ҳажми 148 млн. рубльдан 102,1 млн. рубльга, Ўзбекистон ССР Озиқ-овқат Халқ Комиссарлигида 319,7 млн. рубльдан 222,9 млн. рубльга камайди[3]. Бундай пасайишлар аввало халқ хўжалигини қайта қуриш, ҳарбий изга кўчириш оқибатида, ушбу саноат соҳалари ишлаб чиқариш қуватининг ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришга йўналтирилиши, ҳамда бу тармоқларни ҳам ашё билан таъминловчи қишлоқ хўжалигидаги муаммолар билан изоҳлаш мумкин.

Кўриниб турибдики ҳарбий саноат иқтисодиётнинг бошқа тармоқларига тегишли корхоналар эвазига кучайтирилди. Тинч пайтда халқ истеъмоли маҳсулотлари ишлаб чиқарган корхоналар турли ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришга ихтисослаштирилди. Вазият шу даражага бориб етдики, масалан, 1942 йил январ ойи учун аҳолига озиқ-овқат ва халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш баъзи соҳаларда қарийиб тенг ярмига қисқариб кетди[4].

Шунинг учун халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш камайган бўлса-да, ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришда ўсиш кузатилади. Барча ҳам ашё ва моддий ресурслар ишлаб чиқариш имкониятлари ҳарбий саноат фойдасига қайта тақсимланди. Уруш

йилларида Ўзбекистон халқи ва халқ хўжалигининг барча тармоқлари фашизм устидан қозонилган ғалабага улкан ҳисса қўшди. Ўзбекистон каби фронт орти республикаларига фронтни асосий қурол-яроғ, техника. Кийим-кечак, озиқ-овқат ва бошқа маҳсулотлар билан таъминлаш вазифаси юкланди.

Тўғри урушнинг дастлабки йилларида мамлакат халқ хўжалигини қайта қуриш, уни ҳарбий изга ўтказиш жараёни оғир кечди. Моддий, молиявий ва меҳнат ресурсларини фронт эҳтиёжларига мувофиқ қайта тақсимлиш, ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кескин қўпайтириш ва одатдаги маҳсулотлар ишлаб чиқаришни қисқартириш, ишлаб чиқаришни ғарбдан шарққа кўчириш, уни мамлакат ичкарисидаги районларда тезлик билан ишга тушириш зарур эди. Буларни ҳаммасини ҳаддан ташқари қисқа муддатларда амалга ошириш лозим бўлар эди[5].

Меҳнат таътилига чиқишлар бекор қилинди. Бу ҳол ишчи-хизматчилар сонини қўпайтирмасдан туриб ишлаб чиқариш қувватлари ҳажмини тахминан 35 фоизга оширишга имкон берган эди. Эркаклар фронтга кетиши натижасида ишлаб чиқариш корхоналарига аёллар оқими қўпайди. Масалан, 1941 йилнинг иккинчи ярмида Наманган вилоятидаги корхоналарда 230 нафар аёл турли касбларни ўрганиб, улардан 28 нафари слесар, 18 нафари токар, 18 нафари электромантёр, 25 нафари шофёр ва бошқа “эркаклар касби”ни ўзлаштирдилар[6]. Алоқа йўллари халқ комиссариатининг 1941 йил октябрдаги “Хотин-қизлар орасида темир йўл мутахассисларини тайёрлаш ва меҳнат кўникмаларини ошириш тўғрисида”ги фармойиши ижроси сифатида 1942 йил охирига келиб Ўзбекистон темир йўлларида 8 599 нафар аёл ишлаган. Биргина Самарқанд темир йўл станциялари ва агрегатларида 1942 йил бошларида 127 нафар хотин қиз хизмат қилиб, шулардан 20 таси слесар, 10 таси машинист ёрдамчиси, 3 таси поезд ўт ёқувчиси (кочегар) вазифасини бажарган[7]. Иккинчи жаҳон уруши йилларида, ҳатто шахтёрлик касбига ҳам аёллар жалб қилинди. Умуман олганда, бу даврда Ўзбекистон ишлаб чиқариш саноатида аёллар ҳал қилувчи кучга айланди.

Албатта, бундай тадбирлар юқори партия органларининг қатъий сиқуви зўравонликка асосланган мажбурлашлари туфайли амалга оширилганлигини айтиш жоиз. Фикримиз тасдиғи ўлароқ, 1942 йил 7 мартда ВКП(б) МКнинг “8 март – халқаро хотин-қизлар куни ҳақида”ги қарорида “На шаҳар, на қишлоқда бирон-бир аёл ижтимоий фойдали меҳнатга жалб этилмасдан қолмаслиги керак”[8], деб ёзилган эди. Ўзбекистон иқтисодиётининг катта қисми қишлоқ хўжалигига қаратилганлигини инобатга олсак, ҳукуматнинг асосий эътибори механизатор кадрларни тез суръатларда аёллардан тайёрлашга қаратилди. Ўзбекистон бўйлаб “Хотин-қизлар трактор рўлига ўтиринг!”

ҳарбий хитобномаси ёйилди. Матбуотда уй бекаларининг механизаторларга айланаётганлиги[9], қизларнинг тракторчилар курсини муваффақиятли тугатаётганликлари[10] ҳақида “тўлиб-тошиб” ёзилди. 1941 йил август-сентябрь ойларида Ўзбекистондаги МТС (машина трактор станциялари) ва механизаторлар мактаблари қошида очилган тракторчилар тайорловчи қисқа курсар тингловчиларининг 80 фоизини хотин-қизлар ташкил этган[11]. Масалан, 1941 йилда бу курсларни 18765 киши тамомлаган бўлса, шулардан 12428 таси аёллар эди[12]. Биргина Самарқанд областидаги механизаторлар тайёровчи мазкур курсларни 1943 йилда 3,9 минг тингловчи битирган бўлиб, уларнинг 85 фоизи аёллардан иборат бўлган[13].

Урушнинг сўнги йилларида ҳам хотин-қизларнинг саноат ишлаб чиқариши ва транспорт соҳасидаги сони ошиб борди. Агар, 1940 йилда пахта тозалаш саноатида хотин-қизларни жалб этиш 30 фоиздан ошмаган бўлса, 1945 йилда бу кўрсаткич 70 фоизни ташкил этди. Озиқ-овқат саноатида аёллар миқдори 43 фоиздан 62 фоизга ўсди, темир йўл транспортидаги хизматда аёллар сони 17 фоизга ортиб, 3 баробарга кўпайди, паравоз ўт ёқувчилари 26 фоизга, паравоз таъмири слесарлари 39 фоизга ошди[14].

Режаларнинг бажарилмаслигига ишчи кучининг, айниқса, малакали кадрлар ва ишлаб чиқариш воситаларининг етишмаслиги катта таъсир ўтказди. Фронтга кетганларнинг ўрнини эгаллаган малакассиз ишчиларга янги техникани эгаллаш учун вақт зарур эди. Ишчилар малакасининг ошиши, корхоналар техника ва технологияларининг ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришга мослашиши билан вазият яхшилана бошлади. 1941 йил октябрда республика корхоналарида ишлаб чиқарилган маҳсулотларининг 51 фоизи ҳарбий бюртмалар асосида ишлаб чиқарилди[15].

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎХАТИ

1. Ўзбекистон Миллий архиви (Ўз МА), 90-фонд, 8-рўйғат, 5937-иш, 7-варақ.
2. Ўз МА, Р-837-фонд, 32-рўйхат, 3318-иш, 12-варақ
3. Ўз МА, Р-837-фонд, 32-рўйхат, 3318-иш, 12-варақ орқаси.
4. Ўз МА, Р-837-фонд, 1-рўйхат, 3260-иш. 358-359-варақлар.
5. Ўз МА, 90-фонд, 8-рўйхат, 6118-иш, 20-24-варақлар.
6. Возиесенский Н. Военная экономика СССР в период Отечественной войны. —Москва: Госполитиздат, 1948. —С. 37
7. Ўзбекистон тарихи (1917-1991 йиллар). Иккинчи китоб 1939-1991 йиллар. —Тошкент: Akademnashr, 2019. —Б. 29.
8. Узбекская ССР в годы Великой Отечественной войны. Том 1. —С. 128.
9. История Самарканда. —Ташкент: Фан, 1970. Том 2. —С.25.

10. “Правда”, 7 марта 1942 г
11. Правда Востока”, 1 июля 1942 г.
12. “За коммунизм”, 13 октября 1941 г.
13. Узбекская ССР в годы Великой Отечественной войны. (1941-1945 гг.)Том 1. –С. 148.
14. Узбекская ССР в годы Великой Отечественной войны. (1941-1945 гг.)Том 3. –
Ташкент: Фан, 1985. –С.89.
15. Узбекская ССР в годы Великой Отечественной войны. (1941-1945 гг.)Том 1. –С. 112.